

Sveti Duh pri Buzetu

Moč kletve, moč molitve

1. del

Ivo Žajdela

Pod naslovom *Moč kletve, moč molitve* je založba Libris iz Kopra izdala že drugo knjigo spominov etnomuzikologa in poznavalca istrske glasbe Emila Zonta iz Kopra. Gre za izvrstne spomine. Veliko dogodkov je avtor opisal zelo natančno.

Emil Zonta se je rodil leta 1935 v Svetem Duhu pri Buzetu. Do kapitulacije Italije je obiskoval osnovno šolo v Črnici v italijanskem jeziku, po drugi svetovni vojni pa je šolanje nadaljeval v slovenski šoli. Zaradi neljubih političnih dogodkov ob takratni meji je moral nadaljevati šolanje v hrvaškem jeziku. Leta 1953 se je preselil v Koper, kjer še danes živi. Študijska pot ga je vodila v Zagreb, kjer je leta 1954 končal Višjo pedagoško šolo, smer dirigiranje, instrumentacija in kompozicija ter nadaljeval izredni študij te smeri na akademiji. Po končanem študiju se je zaposlil na Radiu Koper-Capodistria, kjer je delal kot glasbeni redaktor in producent.

Po upokojitvi še vedno deluje in zelo aktivno skrbi za ohranjanje kulturne dediščine Istre.

Sveti Duh pri Buzetu Sveti Duh pri Buzetu je bil do konca druge svetovne vojne še slovenska vas. V svoji prvi knjigi spominov *Od Svetega Duha in nazaj* je napisal spomine na svojo mladost, ki se končajo kmalu po drugi svetovni vojni. V drugi knjigi *Moč kletve, moč molitve* je s spomini nadaljeval in je opisal dogodke do osemnajstega leta starosti oziroma do leta 1953.

Naj takoj povemo, da gre za izvrstne spomine. Veliko dogodkov je opisal zelo natančno. Mnogi dogodki iz medvojne in povojne časa so bili zelo hudi in

večkrat tudi zločinski. Med vojno so zločine delali Italijani, Nemci in komunistični partizani, po vojni pa komunisti oziroma Udba in »ljudska milica«.

V obeh knjigah so v ospredju Zontovi starši, ki so z velikim trudom skrbeli, da je družina

lahko preživela. Življenje je bilo revno in težko. Otežila sta ga še vojna in nasilje Italijanov, Nemcev in komunistov. Zonta je opisal vrsto zločinov, tako medvojnih kot povojnih.

V drugi knjigi je v ospredju prepad med domačini in novim komunističnim režimom, ki je »z juga« pripeljal v te kraje nasilje, prezir do domačinov, raznarodovanje in novo revščino. Zonta je bil 23. avgusta 1947 eden od birmancev, ki so doživeli t. i. krvavo birmo v Istri. Ta je svoj vrhunec dosegla v Lanišću, ko je naščuvana komunistična drhal umorila mladega duhovnika Miroslava Bulešića, medtem ko so škofovega odposlanca iz Trsta Jakoba Ukmarja zverinsko pretepli, kasneje

Emil Zonta

pa so proti njemu v Pazinu uprizorili celo montirani proces.

Bogat vir podatkov Zonta je »slavno« birmo doživel najprej v Buzetu. Ker je bil v središču dogajanja, jo je v knjigi natančno opisal. Ker je komunistična drhal v cerkvi birmo preprečila, je bil birman isti dan v vasi Črnica, nedaleč od rojstne vasi. Tam so domačini birmo obvarovali z vaškimi stražami, ki so drhali preprečile, da bi prišla v vas.

Poleg birme je Zonta opisal vrsto primerov napadov na domačo istrsko in slovensko kulturo ter jezik, ki jih je sam doživel v šoli in zunaj nje. Opisal je tudi, kakšne tragične posledice je za Istrsko pomenilo zaprtje meje proti Trstu, kako so komunisti določili mejo med Slovenijo in Hrvaško, kar je Zontov rojstni kraj, le nekaj kilometrov oddaljen od današnjega mejnega prehoda v Sočergi, skupaj z okolico odtrgalo od slovenskega zaledja in ga z grobo ter primitivno asimilacijo pohrvatilo oz. pojugoslovanilo.

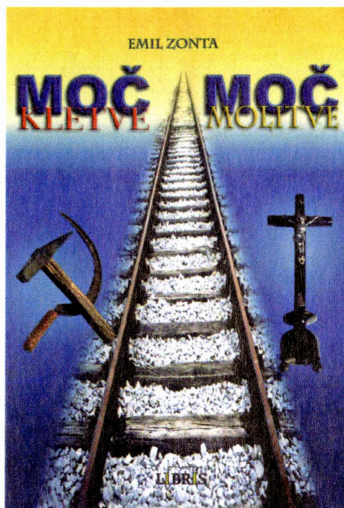
Zontovi spomini so bogat vir etnoloških in zgodovinskih podatkov, s svojo pričevanjsko močjo in natančnostjo pa bodo v prihodnje prav gotovo prvovrsten vir za zgodovinske raziskave tega »obmejnega« istrskega območja. Naj za vzorec ponatisnemo iz knjige eno od »zgodb«.

Ziogo »Gioco« – igra, »giocare« – igrati, narečno: 'ziogo, ziozar'. 'Ziogo' je lahko tudi vsako igrišče: za tenis, balinišče in drugo. 'Ziogo na bale' ali balinišče je bil zelo razširjen po vsej Istri. Pred leti so začeli prav igralci iz Buzetščine spet obnavljati to nekdanje zelo priljubljeno igro. Na številnih regionalnih in mednarodnih tekmah so ekipe iz Buzeta priigrale mnoge poka. Tudi v času Italije so prebivalci Buzeta gojili balinanje. V času nove Jugoslavije so spet začeli plaho balinati, a Udba je bedela tudi nad vrstami iger in zabav. Ponekod so balinanje povsem opustili, saj se jim ni dalo imeti opravka z zaslisevalci. Manjša skupina možakarjev pa se je le odločila, da 'hitijo eno na bale'. Začeli so balinati 'na ziogu' na Fontani, na igrišču podjetnika in dobrotnika Masima Cerovca, ki so ga vsi klicali

Mašimo. Vsako 'partido' – ekipo so sestavljali štirje igralci, ki so igrali v parih. Par, ki je tekmo zgubil, je moral zmagovalcem plačati 'rundo' pijače. Za vsako dobljeno tekmo so zmagovalci priigrali liter likerja »Hruškovec«. To je bil eden prvih likerjev, ki so ga uvozili v Istro. Liker je bil zelo sladek in rumeno-roza barve. Že ob prvi 'partide' se je ob igrišču zbrala nepogrešljiva skupina gledalcev, ki je takoj 'zapela za oko' udbovcem. Kot ob vsaki novosti, ki so jo odkrili in jih je pritegnila, so začeli udbovci poizvedovati kako in zakaj. Ugotovili so, da igra ni nevarna za skupnost, in se niso vmešali. Še več, igra jim je postala zanimiva in hoteli so se preizkusiti.

Eden najboljših igralcev na celotnem območju je bil domačin s sosednjega hriba, iz zaselka Urbanci, Karlo Urbanec. Po poklicu je bil urar. V mestnem središču je imel trgovino z urami in popravljalnico. Bil je človek zelo visoke in krepke rasti, vedno nasmejanega obraza.

Tudi udbovci so spoznali njegove sposobnosti. Ne vem, kako in kdaj so se z urarjem dogovorili, da se bodo preizkusili v igri 'na bale'. Vem le, da ni bila nedelja, ko sva šla z očetom mimo igrišča. Očetu se je mudilo domov, zato nisem mogel gledati igre in čakati na njen izid. Šele

naslednje dni smo zvedeli, kdo vse je igral in kakšen je bil izid tekme. Urar je sam igral proti trem udbovcem. Vse tekme je zmagal. Udbovci so bili zelo ponižani. Še isto noč so ga aretirali in vrgli v jamo Pod Kukom.

Za dolgo so mnogi Istrani izgubili željo in voljo, da bi igrali 'na bale'.

Prej omenjeni Masimo Cerovac je bil domačin in zelo uspešen trgovec. Pri nekdanjemu hotelu Fontana v predmestju Buzeta je dozidal kar nekaj velikih poslopij za trgovine, v katerih je prodajal vse: od moke in sladkorja do šivalnih strojev in plugov. Na širšem območju Buzeta so ga vsi poznali kot človeka, ki

je vedno vpil, ampak nihče ni šel iz njegove trgovine praznih rok. Zadostovala je samo beseda in stisk rok, in kupec je odnesel domov novo pridobitev. Tudi starša moje mame sta pri njem kupila šivalni stroj Singer. Mama je večkrat pripovedovala, kako je bilo. Šivati se je učila v Gorici pri teti, in ko se je vrnila domov, se je s starši napotila k Mašimu, da bi kupili nov šivalni stroj. Mama je izbrala stroj, ki so ga naložili na hrbet potrpežljive oslice Karmele. Mašimo ni hotel niti slišati, da bi mu dali vsaj nekaj lir. Obrnil se je k moji trinajstletni mami in rekel: »Ana, ko boš sešila prvo krilo in zanj kasirala deset lir, mi boš prinesla pet lir in tako naprej!« In tako je bilo.

Po prihodu »Jugoslovanov«

Mama je začela šivati in kmalu je postala cenjena šivilja in Masimu je redno odplačevala s polovico zaslužka. V manj kot letu dni je izplačala šivalni stroj. Kot mlademu podjetnemu dekletu, ki je svojo dejavnost zelo uspešno opravljalo na podeželju, ji ni bilo potrebno plačevati davkov. Italijanske oblasti so jo oprostile plačevanja davkov tudi še potem, ko je bila že poročena pri Svetem Duhu. V času nemške okupacije ni imela za koga šivati, še manj kaj kasirati. Po težko

Zontova rojstna hiša pri Svetem Duhu

Hotel Fontana v Buzetu je bil eden najstarejših v Istri, zgrajen je bil leta 1864.

Danes na mestu stare Fontane stoji nova stavba

► pričakovani osvoboditvi pa so ji jugoslovanske oblasti prepo-vedale šivati. Razglašena je bila za buržujko in izkoriščevalko ubogega delavskega in kmečkega ljudstva. Šele v drugi polovici petdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je preselila k očetu v Koper, je lahko spet opravljala domačo šiviljsko obrt. Mame ni več, a singerica še vedno deluje, zanjo skrbi sestra Anica.

Ko so pridrveli nemški okupatorji, so za potrebe komande, oficirjev in vojakov zasedli vsa poslopja, ki jih je Mašimo posedoval. Po vojni so ga obsodili, da je komaj čakal Nemce ter da jim je vse dal na razpolago. Govorili so, kako so Nemcem kuhali posebno bogata kosila in večerje ter jih zabavali z glasbo gramofonskih plošč, ki jih je Mašimo še pred vojno kupil v Trstu. Komunisti so si celo izmislili, da je v znak vdanosti in zahvale oficirjem podaril veliko zlato sekiro, težko pet kilogramov čistega zlata.

1. decembra 2010 sem slišal pričevanje, da je Mašimo tik pred propadom Italije prispeval večjo vsoto denarja za nakup prenosne radijske postaje, ki so jo potrebovali partizani oziroma Komanda mesta Buzet. Postajo so tigrovci nabavili v Trstu. Na območju Buzetščine je delovalo kar nekaj pripadnikov antifašistične organizacije TIGR. Sodelovali so v vseh akcijah proti fašizmu na celotnem teritoriju od Trsta in Gorice do Istre in Reke, skrbeli so za oskrbo z zdravili, raznimi tehničnimi pripomočki, kot so tiskalniki in podobno. Te potrebščine so nabavljali v večjih urbanih središčih, predvsem v Trstu, kamor

so se stekale mnoge poti in razne povezave. Tudi moj oče je bil pripadnik tigrovcev.

Dotolči in uničiti Nabavljeno radijsko postajo pa so že nekaj mesecev kasneje nemški vojaki odkrili in zaplenili v neki hiši na območju Vrha, Prodanov, Marčenegle. Nemškim vojakom ni bilo težko odkriti postaje, saj domači partizanski aktivisti niso znali uporabljati skrivnih »šifer« in primerno rokovati z aparatom. Na partizanski bazi so se neodgovorno igrali in po nepotrebnem v eter pošiljali elektromagnetne signale, ki so jih Nemci z lahkoto zasledili.

Ko sem poslušal to resnično zgodbo, sem bil prijetno presenečen, saj je tisto prenosno radijsko postajo iz Trsta pritihotapila moja mama. Dobro se spominjam večera, ko jo je prinesla domov. Bila je zapakirana v kovinskem zaboju, v katerem so navadno shranjevali in prenašali karbid.

Po prihodu Jugoslovanov je bil Mašimo prvi na vrsti, ki ga je bilo treba dotolči in uničiti. Vzele so mu prav vse. Obubožan in s culico pod pazduho se je odselil, če me spomin ne vara, v Tržič. Pred desetletjem je umrl sam in v veliki revščini.

Neka odgovorna oseba, ki se večkrat pojavlja v tej moji pripovedi, me je pred nekaj leti prosila, če bi kaj napisal o zaslužnih ljudeh z buzetskega območja. Predlagal sem, da bi zapisal resnično zgodbo o delu in dobroti Mašima s Fontane, a za to ni pokazal nobenega zanimanja.

Skriti in odkriti grobovi Nemški vojaki so poleg požganih hiš,

vdov, žalostnih mater in očetov, majhnih sirot zapustili mnogo razmetanega vojaškega orožja, ročnih granat, raznih nabojev. Za nas je bila to nekoristna in neuporabna krama. Marsikomu so granate in razni eksplozivni odnesli prste, stopala, poškodovali oči, povzročili brazgotine. Kamor koli si se odpravil, si lahko naletel na kaj neprijetnega, grozljivega. Veliko je bilo tudi novih grobov. Za nekatere se je vedelo, za mnoge se še danes ne ve, čigave kosti notri počivajo.

Bilo je konec julija, ko me je oče zelo zgodaj zbudil. Zunaj je bila še temna noč. Zame je bilo povsem razumljivo, da grem z njim, a on se je bal, 'da ga ne bi vzel mrak'. Tedaj smo živeli v Počekajih in šla sva do Svetega Duha. Ostal sem v domači hiši, kjer me je pustil, da lahko še nekoliko spim. On je šel kositi travo na dobrih petsto metrov od domače hiše oddaljeno senožet. Samo dvajset metrov višje je v lepi podeželski hiši tik pod Grižo stanovala neka družina iz Kranja, zato smo vse tisti predel imenovali Pole Kranjčiča.

Ko se je sonce že nekoliko dvignilo, sem skuhal proseno kavo, v katero sem nalil domačega mleka, ki nama ga je dala teta Nina. Lonec bele kave in kruh sem položil v košaro in odnesel očetu. Oče je bil že pokosil ves travnik, že je raztresel visoke redi pokošene trave, da bi se laže in hitreje sušila. Tako posušeno travo smo pograbili in zvlekli na kupe.

Ko sem prišel do očeta, me je bil zelo vesel, tudi zato, ker je bil lačen. Usedel se je v senco mladega hrasta in začel jesti.

Zverinsko so jo umorili Na drugi strani travnika je bil presušeni potok, po katerem je po močnem dežju iz Griže odtekala voda v strugo večjega, ki se je vijugal po ozki dolinici. Še kot manjši otrok sem se v tistem potoku zelo rad drsal po sivozelelem pesku. Zopet sem si zaželel nekdanje igre in se odpravil tja. Ko sem prispel in po strmini zdrsnil vanj, sem se zaustavil pri večjem kamnu. Od groze sem okamenel. Za kamnom je iz peska štrlela človeška roka. Videti je bilo prste, zapestje in del podlaktice. Podlaktica je bila nekoliko obglodana, da se je videla kost. Nisem stekel stran. Zaslutil sem, za koga gre.

Nekaj mesecev pred koncem vojne so trije možakarji iz sosednje vasi zverinsko usmrtili lepo črno laso Marijo. Živela je v Trstu, bila je poročena in z možem sta imela dva majhna otroka. Soproj je bil načetega zdravja in ni bil sposoben opravljati rednega dela, s katerim bi preživel družino. Da bi prehranila družino, je Marija prihajala k bratu domov v Štrped, da ji je dal živeža, ki ga je pridelal na domačih njivah.

Nekega poznega popoldneva, ko se je peš odpravila v Trst, so jo ulovili njeni sosede. Gnali so jo proti potoku, ki izpod Jočmice teče za našo vasico do legendarne reke Mirne. V potoku so se vsi trije zverinsko izživljali nad njo. Potem ko so jo telesno izrabili in duševno uničili, so jo po možsko zaklali. Zvlekli so je nekoliko višje do malega jezua, za katerim se je nabiral zdrobljeni pesek, in zagrebli samo toliko, da so za sabo zabrisali sledi. ■

Nadaljevanje prihodnjič